

TAKÁCS ZOLTÁN – DR. KINCSES ÁRON

Vajdasági hallgatók Magyarországon

A vajdasági magyar hallgatók Magyarország felé irányuló tanulmányi célú migrációja 1990-ben, a polgárháború kitörésével jelent meg szignifikánsan, majd vált egyre tömegesebbé. 2010-ben 3152 vajdasági magyar tanult szülőhazájában Szerbiában, míg Magyarországon 1385-en folytattak felsőfokú tanulmányokat (ez a szerbiai létszám csaknem fele).¹ Tanulmányunkban kvantitatív és kvalitatív kutatásunk (hallgatói adatbázisok, magyarországi felsőoktatási és felvételi statisztikák, személyes interjúk) eredményeit mutatjuk be. Fontos, megválaszolható kérdéseknek tartjuk, hogy milyen tulajdonságok jellemzik a Magyarországon tanuló vajdasági magyar fiatalokat; melyek a hallgatók tudományterületi aspirációi, milyen a területi koncentrációjuk és származási hely szerinti területi megoszlásuk, valamint a különféle felsőoktatási intézmények vonzása mennyire heterogén irányukba.

Mindezen tények bemutatása mellett szeretnénk kitérni a jelenség hátterére, a kisebbség- és nemzetpolitikai koncepciókra, ösztöndíjpolitikákra, amelyek legtöbbször „pull tényezőként” jutnak kifejezésre a vajdasági hallgatók karrierépítési folyamataiban. Más szavakkal, a vajdasági magyar közösség az agyelszívás problémájával szembeesül. Véleményünk szerint a végleges emigráció megakadályozásában és a tanulmányi célú migráció csökkentésében koncentrált intézményfejlesztési megoldásokra lenne szükség a Vajdaságban, amely hosszú távon is képes a magyarországi felsőoktatás alternatívájaként, a szülőföldön történő érvényesülés lehetőségét biztosítani.

Vajdasági magyar migráns hallgatók Magyarországon

A vajdasági magyarság esetében a kisebbségi lét viszontagságai sok esetben asszimilációt, demográfiai gyengülést és emigrációt eredményezett. A kulturális és nemzeti identitás megőrzéséért tett folyamatos erőfeszítések közepette – az elmúlt húsz évben felerősödő nacionalizmus és társadalompolitikai nyomás alatt – a vajdasági magyarság „élettere” mára a Tisza mentére és néhány szórványközösségre szűkült. A nemzeti közösség oktatása (magyar iskolák) középiskolai szintig megoldott, azonban *a vajdasági felsőoktatás nem biztosít megfelelő (és kielégítő) lehetőségeket a magyar fiatalok számára* (Gábrity Molnár 2003a, 2003b, 2005, 2006a, 2007, 2008a, Takács 2008, 2009). Ennek következményeként, illetve a Kelet-Közép-Európában lejátszódó politikai és társadalmi változások, szerb belpolitikai viszályok (háborúk, embargó, bombázás, erősödő nacionalizmus stb.) miatt – a határok „mentális felszámolásával”, majd a fizikai korlátok eltörlésével („fehér Schengen”, könnyített honosítás – kettős állampolgárság) – *a vajdasági magyar feltörekvő értelmiség Magyarország felé történő fordulása következett be* (Lo-

¹ Nemzetiségre vonatkozó, országos szintű statisztikai adatok hiányában, a külföldön (nyugaton) tanuló vajdasági magyar nemzetiségű hallgatók bemutatásával nem foglalkozunk tanulmányunkban. A hangsúlyt a Magyarországon és Szerbia között megnyilvánuló tanulmányi célú migrációra helyezzük.

sonc 2002, Nađ, 2006, Gábrity Molnár 2006b, 2008b, 2008c, Korhecz 2009). Így a szerbiai felsőoktatási feltételek (nemzeti közösség szempontjából), és a negatív társadalmi (politikai és erkölcsi) átrendeződések – ösztönözték a vajdasági magyar fiatalok migrációját.

Általánosságban a vajdasági magyar egyetemisták migrációs motivációit a következő „push és pull” tényezőkkel magyarázza a szakirodalom: elsődleges ok az anyanyelvű oktatás, a vajdasági/szerbiai szegényes oktatási intézményi kínálat, korlátozott szerb nyelvtudás, a magyar oktatás magasabb színvonala, és nem utolsósorban a tény, hogy egy Magyarországon megszerzett diploma EU-s munkaerő-piaci legitimitást biztosíthat (T. Mirmics 2001).

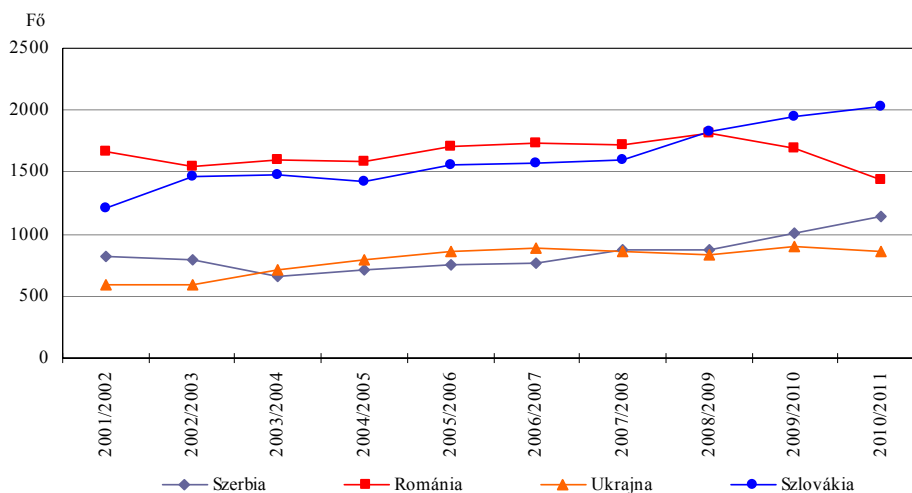
A Magyarországra érkező vajdasági magyar hallgatók etnikai migránsok (Grečić 2001), akik határon túli magyarként az „anyaországba” vándorolnak ki (Gödri 2004) tanulmányi célokkal. Az érkezők jelentősebb nyelvi, kulturális és identitásbeli különbségeket nem tapasztalnak, a magyar nyelvtudás számukra konvertálható szimbolikus tőke (Kiss 2004). A tanulási célú migráció lényege, hogy a kivándorló nem hoz végleges döntést, hanem csak egy ideiglenes időszakra költözik el szülőhazájából azzal a szándékkal, hogy tanulmányai befejeztével visszatér oda. Ezzel a mobilitással a szellemi tőke növelhető, nyereség érhető el (L. Rédei 2009) a befogadó országban, ugyanakkor fontos szerepet játszik az egyén tudásának bővítésében is, ami a küldő ország/régió szempontjából is fontos.

Tanulmányi célból Magyarországon tartózkodó fiatalok

Az 1990-es éveket követően Magyarország felsőoktatásában több hullámban és nagy számban jelentek meg szerbiai származású hallgatók (Gábrity Molnár 2001). A 2000-es évek trendje láthatóan nő (1. ábra), egyre több vajdasági magyar hallgató választja a tanulmányi célú migráció célpontjaként Magyarországot.

1. ábra

Nappali tagozatos szerbiai származású hallgatók Magyarországon 2000–2010 között

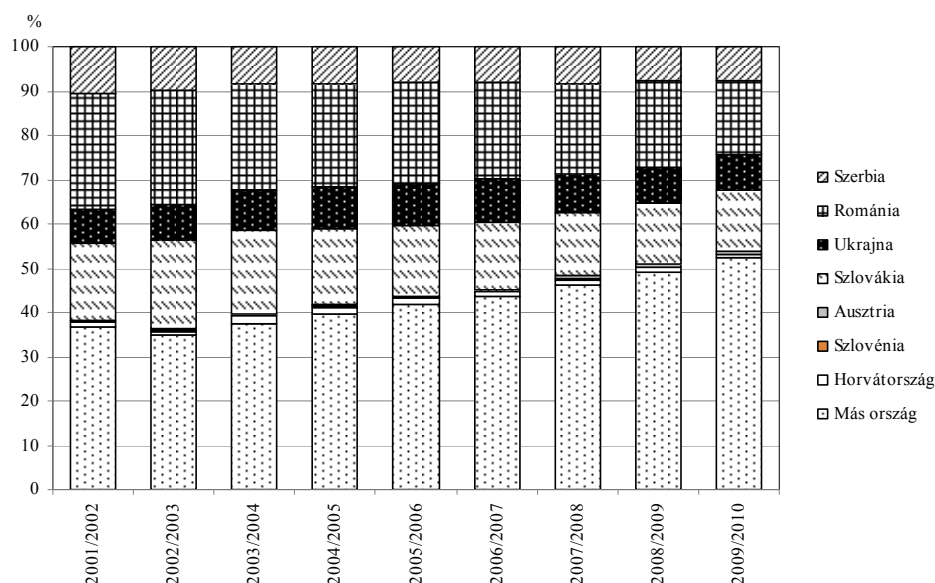

Forrás: Statisztikai tájékoztató. Oktatási évkönyv, 2010/2011.

A magyar felsőoktatás természetesen nemcsak a Vajdaság (Szerbia) területén élő magyarok számára vonzó. Az elmúlt évtizedben a Kárpát-medence minden régiójából több ezer hallgató tanult az anyaországban. Példaként a 2001/2002-es tanévben 7 437 határon túli (Szerbia: 1229; Románia: 3090; Ukrajna: 893; Szlovákia: 2071; Ausztria: 25; Szlovénia: 35 és Horvátország: 94 fő) tanuló folytatta tanulmányait valamely magyarországi felsőoktatási intézményben. Ők az összes külföldi hallgató (11 783) 63,1%-át tették ki. A 2009/2010-es tanévben a külföldi hallgató (18 154) és a Kárpát-medencei hallgatók száma (8 668) is növekedett, de a határon túli magyarok részaránya már 50% alá csökkent a teljes külföldi hallgatói csoporton belül.

2. ábra

A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók (szerb, román, ukrán, szlovák, osztrák, szlovén és horvát állampolgárok) részaránya, 2001–2009

Forrás: KSH-adatbázis alapján a szerzők szerkesztése.

Megjegyzés: Felsőfokú szakképzés, főiskolai szintű képzésben résztvevők, egyetemi szintű képzésben résztvevők, alapképzésben résztvevők (Bsc), mesterképzésben résztvevők (Msc), osztatlan képzésben résztvevők, szakirányú továbbképzésben résztvevők, doktori képzésben résztvevők (PhD, DLA).

A vizsgált két időszak között a külföldi hallgatók száma mintegy 6 400 fővel, 54%-kal növekedett. Így szinte minden megfigyelt országból értelemszerűen több hallgató iratkozott magyar felsőoktatási intézménybe a fenti kilenc évben, ami részben a felsőoktatási expanzió általános jelenségének tudható be. Ha azonban csak a Kárpát-medence régióit (illetve országait) figyeljük meg, ez a növekedés jóval alacsonyabb.² Összegezve a Kárpát-medence régióiból érkező hallgatók adatait, az elmúlt időszakban mintegy 15 százalékponttal csökkent részarányuk a teljes külföldi hallgatói sokaságból. Leginkább Románia és Szlovákia esetében csökkent a Magyarországon tanuló hallgatók ará-

² Abszolút számokban, az elmúlt kilenc évben 2001/2002-hez viszonyítva mindössze mintegy 1200 fővel növekedett a hallgatók száma (2001/2002=100 bázis alapján 2009/2010=117).

nya. Az ukrán hallgatók esetében is visszaesés történt, ami vélhetően a helyi egyetem- és intézményfejlesztéseknek tudható be (2. ábra).

A szerbiai származású hallgatók adatai alapján kijelenthető, hogy a fiatalok mintegy 95%-a a főiskolai és egyetemi végzettséget adó képzési formákban volt jelen a vizsgált időszakban (1. táblázat).

1. táblázat

Szerbiai hallgatók a magyar felsőoktatásban, 2001–2009

Évek	Felső-fokú szak-képzés	Főiskolai szintű	Egyetemi szintű, osztatlan	Bsc	Msc	Szakirányú továbbképzés	Ph.D., DLA	Együtt	Összesen külföldi, fő	Ebből: szerb, %
2001/2002	0	580	605	–	–	16	28	1 229	11 783	10,4
2002/2003	0	542	605	–	–	18	29	1 194	12 226	9,8
2003/2004	0	601	469	–	–	8	17	1 095	12 913	8,5
2004/2005	3	545	540	–	–	12	32	1 132	13 601	8,3
2005/2006	13	573	522	–	–	15	40	1 163	14 491	8,0
2006/2007 ^{a)}	12	428	421	274	0	24	46	1 205	15 110	8,0
2007/2008	14	306	389	525	5	25	46	1 310	15 459	8,5
2008/2009	22	207	286	712	21	31	41	1 320	16 916	7,8
2009/2010	25	40	262	905	84	29	40	1 385	18 154	7,6

Forrás: a KSH adatbázisa alapján a szerzők szerkesztése.

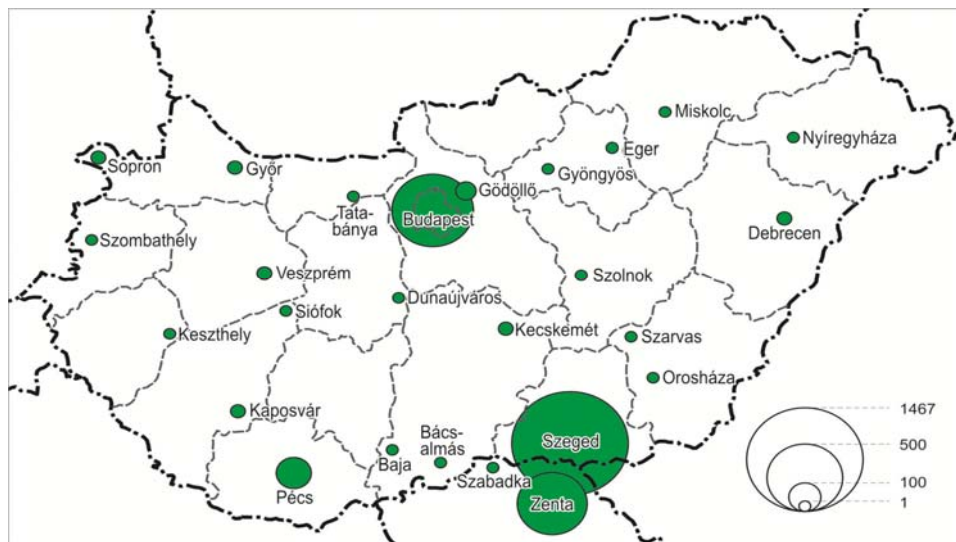
a) 2006-tól az egyetemi szintű képzés tartalmazza az osztatlan képzésben részt vevő hallgatókat is.

A magyar nyelvű felsőoktatás vonzásának területi sajátosságai a vajdasági (szerbiai) hallgatók vonatkozásában

A központi felvételi információs rendszer adatbázisát³ (Educatio Kht.) alapul véve, területileg ábrázoljuk a tanulmányi célú migráció fogadó állomásait, és az adatok feldolgozásával pontosan be tudjuk mutatni Magyarországon felsőoktatási helyszíneit, továbbá azt, hogy a felsőoktatásba jelentkező hallgatók honnan, melyik községekből érkeznek a Vajdaság területéről.

³ Az adatbázisban szereplő hallgatók (N=2 806) 85%-a általános és normál felvételi eljárással, 1%-a keresztfelvéves eljárással, 14%-a pótfelvételi eljárással jelentkezett felsőoktatási intézményekbe 2005–2010-ben. A felvételizők 12%-ának gimnáziumi, a többieknek szakközépiskolai végzettsége van. (A Vajdaságban a magyarországi 50% feletti arányhoz képest alacsony a gimnáziumi tanulók részaránya a felvételizők között: a 2009/2010-es évben 17,4%-uk tanult gimnáziumban a Vajdaságban, és 82,6%-uk szakközépiskolákban (MNT, 2010: 4–5.)) A felvételizők alapsokaságának nemi eloszlása: 56% nő, 44% férfi. Felvételt 2161 hallgató nyert (77%-os felvételi sikeresség); 84%-uk tanul Magyarországon, míg 16%-uk kihelyezett képzésen (Zenta) folytatja tanulmányait. A felvételt nyertek 83,4%-a alapképzésben tanul; többségük nappali tagozaton (71,2%). A felvételt nyert hallgatók 70,1%-a állami finanszírozottként (a vizsgált időszakban 1514 hallgató), míg 29,9% költségtérítéssel tanul Magyarországon (647 fő).

3. ábra

A szerbiai hallgatók száma a magyarországi felsőoktatási intézményekben, 2005–2010

Forrás: az Educatio Kht. adatbázisa alapján a szerzők szerkesztése; Kartográfia: Dr. Tátrai Patrik, MTA CSFK FTI, 2012.

A fenti térképen láthatjuk, hogy a vajdasági magyar fiatalok leginkább Szegedre (52%), Budapestre (22%), Pécsre (5%), Gödöllőre (1%) és Kecskemétre (1%) jelentkeznek felsőoktatási tanulmányok folytatása céljából. A felvételt nyert hallgatók is ugyanilyen arányban kezdik meg tanulmányaikat a felsorolt magyarországi városok egyetemi központjaiban. Az intézmények között első helyen a Szegedi Tudományegyetem szerepel (a jelentkezők 52%-a 76%-os felvételi sikerességgel jut be a SZTE karaira). A Budapesti Corvinus Egyetemre (BCE), illetve a Zentán működő kihelyezett kertészmérnöki képzésre a fiatalok 17%-a jelentkezik (79%-os felvételi sikerességgel). Ez a kihelyezett képzés érthető módon nagymértékben vonzza a magyar fiatalokat. A fiatalok a magyarországi felsőoktatási követelményekkel összhangban felvételiznek (a magyar központi adatbázisba szerepelnek), tanulmányaikat a BCE kertészmérnöki programja alapján hallgatják, majd tesznek eleget a vizsgakövetelményeknek; tanulmányuk végeztével a BCE oklevelét szerzik meg, amelyet az Újvidéki Egyetemen tudnak honosítani, a Magyar Nemzeti Tanács anyagi támogatása mellett.⁴ A harmadik helyen a Pécsi Tudományegyetem (PTE) szerepel: a felvételizők 5%-a jelentkezik az egyetem egyes karaira (74%-os felvételi sikerességgel). Szintén jelentős egyetemi vonzáskörzet az Eötvös Lóránd Tudományegyetem (ELTE). A vajdasági magyar hallgatók szintén 5%-a erre az egyetemre felvételizik, valamivel alacsonyabb felvételi sikerességgel (65%). A Gábor Dénes Főiskolára (GDF) a hallgatók 3%-a jelentkezik (szintén kihelyezett képzésként működött, szabadkai székhellyel 2008-ig).

⁴ A kihelyezett képzésről lásd részletesebben: Lengyel (2006).

A felvételizők tudományterületi⁵ megoszlására a következő sorrend a jellemző: 1. agrártudományok (20%), 2. bölcsész tudományok (14%), 3. egészségügy és orvostudományok (12%), 4. természettudományok (10%), 5. informatika (8%) és a többi képzési terület (2. táblázat). A magyarországi helyzethez képest Takács (2010) a Szerbiában tanuló vajdasági magyarok kedvezőtlen tudományterületi megoszlását hangsúlyozza, ugyanis az otthon tanulók a helyi „szűkös felsőoktatási kínálatból” válogatnak. Tartományi szinten a vajdasági magyarok⁶ 44,7%-a társadalom- és humántudományok, 28,2%-a pedig technika- és technológiatudományok területén szerez felsőoktatási végzettséget. A vajdasági magyarság „életterét” behatároló észak-vajdasági határ menti régióban a helyzet még kedvezőtlenebb. A régióban maradó fiatalok egynegyede műszaki végzettségű, egynegyede tanító, egynegyede pedig közgazdász-menedzser – ezzel egy részük potenciális diplomás munkanélküli lesz. A helyi felsőoktatás sem a magyar kisebbség igényeit és érdekeit, sem a régió társadalom-gazdasági változásait és a munkaerőpiac elvárásait nem képes követni. E „torz” tudományterületi fedettséget (ami a szerbiai/vajdasági magyar kisebbség felsőoktatására jellemző) a Szegedi Tudományegyetem nagy mértékben ellensúlyozni tudja (Szügyi–Takács 2011). Kérdés, hogy a magasan képzett fiatal vajdasági magyar értelmiség körében realitásként kezelhető-e a visszatérés lehetősége.

2. táblázat

A vajdasági (szerbiai) hallgatók tudományterületi megoszlása a magyar felsőoktatásban, 2005–2010

Tudományterületek	Jelentkezők		Felvettek	
	száma	aránya, %	száma	aránya, %
Agrártudományi	575	20	463	21
Bölcsész tudományi	382	14	284	13
Egészségügy, orvostudományi	333	12	252	12
Természettudományi	276	10	259	12
Informatikai	224	8	175	8
Társadalomtudományi	189	7	166	8
Művészeti	181	6	70	3
Gazdaságtudományi	180	6	126	6
Műszaki	146	5	103	5
Pedagógiai	111	4	93	4
Sporttudományi	81	3	48	2
Egyéb	70	2	72	3
Jogtudományi	58	2	50	2
Hittudományok	0	–	0	–
<i>Összesen</i>	<i>2806</i>	<i>100</i>	<i>2161</i>	<i>100</i>

Forrás: az Educatio Kht. adatbázisa alapján a szerzők szerkesztése.

5 A felvételi rendszerben használatos képzési területek néhány összevonására került sor (például egészségügyi képzési terület és orvostudományi képzési terület); az elemzés során nem a (Magyarországon) hivatalos tudományügyi besorolást használjuk, az adatokat nem formáljuk egy másik besoroláshoz, tekintettel az adatbázis többzetes ismérvhalmazára, valamint a lehetséges eredmények pontatlanságára.

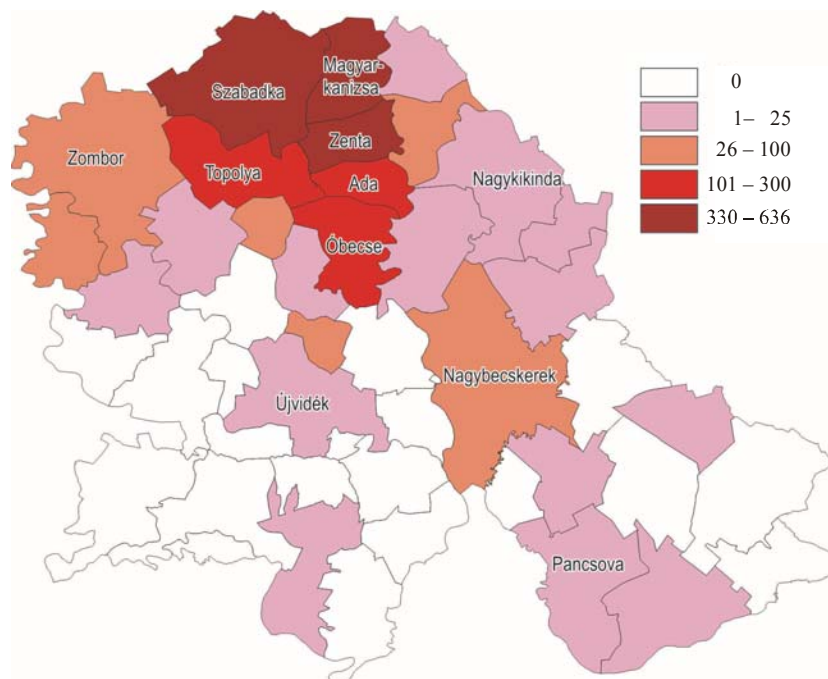
6 A 2009/2010-es tanévben a Vajdaságban tanuló magyar nemzetiségű hallgatók száma 3152 volt (5,6%-a a tartományban (Vajdaságban), állami intézményekben tanuló teljes hallgatói létszámnak N=55 675). A magyar hallgatók 30%-a szakfőiskolákon, 70%-a az Újvidéki Egyetem egyes karain tanul (Tartományi Oktatási Titkárság adatbázisa, 2012). 2010-re a magyar nemzetiségűek részaránya csökkent (2004/2005: 6,9%, 2009/2010: 5,6%), miközben tartományi szinten a hallgatók száma 22%-kal megnőtt (45 670-ről 55 675-re). A folyamatok mögött több ok is állhat: a vajdasági magyarok nagyobb számban iratkoznak magyarországi felsőoktatási intézményekbe, vagy a tartományban működő (magyarul is oktató) magánkarokra, de a negatív demográfiai trendek is kihatással lehetnek ezekre a folyamatokra. (Vajdaság körzeteiben mindenhol negatív a természetes szaporulat: (–5,4 és –8,5%), és lakosságcsökkenés (2011/2002: –7 és –12% között), kivétel Újvidék (CESS, 2012).

A legnépszerűbb szakok a vajdasági hallgatók körében: kertészmérnöki (14,9%), egészségügyi szakirányok (ápolás és betegellátás, prevenció, védőnő, szülésznő, csecsemőgondozó, táplálkozástudományi, 5,7%), mérnök informatikus (3,1%), orvos (3,0%), testnevelő tanár, edző, rekreáció szervező, egészségfejlesztő, sportszervező (3,0%), anglisztika, angol nyelv és irodalom, kommunikáció (2,9%), földrajz (geográfus, tanár) (2,9%), közgazdász, gazdálkodás és menedzsment (2,8%), pszichológia (2,7%) és gyógypedagógia (2,4%).

A vajdasági magyar fiatalokat legnagyobb részarányban kibocsátó települések között első helyen Szabadka szerepel (22,7%), majd Magyarakanizsa (19,7%), Zenta (17,4%), Topolya (9,9%) és Ada (7,7%). Az alábbi térképen a vajdasági kibocsátó térségekről tanulmányi célokkal elvándorolt fiatalokat mutatjuk be. Láthatjuk, hogy a kisebbségi tömb a legjelentősebb kibocsátó közeg, ugyanakkor a sziget- és szórványterületekről is érkeznek jelentős számban hallgatók (Nagybecskerek, Pancsova).

4. ábra

A magyarországi felsőoktatási intézményekbe jelentkező vajdasági (szerbiai) állampolgárok száma a kibocsátó községek (állandó lakóhely) szerint, 2005–2010

Forrás: az Educatio Kht. adatbázisa alapján a szerzők szerkesztése; Kartográfia: Dr. Tátrai Patrik, MTA CSFK FTI.

Az agyelszívás és a magyarországi tanulmányi célú migráció a támogatások keresztműzében

A tanulmányi célú migrációt – a fiatal diplomások, értelmiségiek véglegesen a fogadó országban történő letelepedése esetében – az agyelszívás problémájaként kell számon

tartani. Az agyelszívás, illetve az értelmiség tartós kivándorlásának problémája reális veszélyt jelent minden kibocsátó ország számára.⁷ A *brain drain* (agyelszívás) jelenség⁸ több mint fél évszázados tudományos legitimitását számos kutatás és tanulmány bizonyítja (Illés 2011), amely különösen a fejletlen és fejlődésben lévő országok esetében jelent nagy problémát, ide értve a Balkán régióit is (Mihailović 2004, Gredelj 2006, Zeugin–Dok 2007). Gábrity Molnár (2008c) a „*profilok pótolhatatlanságának*“ problémáját emeli ki, hangsúlyozva az autochton kisebbségi közösség halmozottan elszenvedett kárait. Az emigrációból származó veszteségek között Gábrity Molnár (2008c) *emberi, anyagi, illetve demográfiai jellegűeket* említ, amelyek közül a szakemberhiány számos további probléma forrása: lassuló gazdasági fejlődés, munkatermelékenység csökkenés, innováció hiánya, technológiai elmaradás, versenyképesség fokozatos vesztese stb.

Az elmúlt húsz évben a kormányváltások és magyar támogatás- és ösztöndíjpolitika periodikus változása, a felvételi rendszer folyamatos átalakulása több esetben is kedvezményezett helyzetbe hozta a külföldi magyar hallgatókat, ami egyértelmű és folyamatos migrációt serkentő tényezőként hatott. Csete és szerzőtársai az 1990-es évek magyar oktatástámogatásának fő küldetéseként említik: lehetőséget biztosítani a határon túliak számára, hogy anyanyelvükön szerezhessenek diplomát, mert erre a határon túli régiókban nem volt lehetőség. Idővel a helyzet Erdély, Felvidék és Kárpátalja vonatkozásában megváltozott. Egyértelmű azonban ma, hogy „*a határon túli magyar diákok Magyarországon való tanulása gyakorlatilag a migráció egyik eszközévé vált*” (Csete et al. 2010:145. o., Epare 2008), ezzel pedig a szülőföldön maradás eszméje kérdésesnek és elavultnak minősíthető (Erdei–Papp 2006, Csete 2006). „*Az otthonmaradás akkor válik újra valóságos céllá, ha megteremtődnek a megélhetéshez szükséges gazdasági feltételek*”, amelyek egyben „*a migráció és asszimiláció ellenszereként*” is alkalmazhatók (Erdei–Papp 2006:25–26. o.). A határon túli közösségek szempontjából „*agyelszívási folyamatként értelmezi* Epare (2008) a Magyarországon tanuló, a visszatérés során bonyodalomba ütköző tanulókat, amelyek Magyarországon maradásából (az áttelepülés mellett szóló személyes, szakmai, kapcsolati érveket leszámítva) Magyarország profitál (Epare 2008:14. o.). Kádár (2008:177–178. o.) Kárpátalja példáján ugyanezeket a folyamatokat a „*magyar-magyar agyelszívás jelenségével*” írja le a Magyarországon tanuló ösztöndíjas, „*új értelmiség*” esetében. Más kutatásokkal összhangban, a Magyarországon tanuló (szomszédos országokból származó) egyetemi hallgatók mintegy 50%-a nem tér vissza szülőföldjére (Gödri 2005), így a tanulás, illetve a továbbtanulás valóban egy migrációs csatorna, ami a letelepedés előkészítő szakaszaként is értelmezhető (Fercsik 2008), esetleges ugródeszka lehet Nyugat-Európa felé.

Az 1990-es évek elején bevezetett támogatás- és ösztöndíjpolitika rendszerben a határon túli közösségek az általuk létrehozott ösztöndíjtanácsokon és intézményeken keresz-

7 A Kelet-Közép-Európa országaiban született felsőfokú végzettségűek közül átlagosan 10–15% az OECD tagállamaiba vándorol ki. A listát vezető országok között Macedónia, Horvátország, valamint Bosznia és Hercegovina szerepel, ahol a felsőfokú végzettségű lakosság egynegyede, illetve majdnem 30%-a emigrál. Nem képez kivételt Szerbia sem regionális vonatkozásban, a diplomás végzettségű lakosságnak megközelítőleg 15%-a hagyja el az országot. (Docquier–Marfouk 2005, Idézi: Csanády–Személyi, 2006).

8 A kifejezést a Brit Királyi Akadémia kezdte el alkalmazni. Később számos külföldi szakirodalomban megjelenő kifejezés helyettesítette, finomította a jelenséget, újabb tudományos ismeretekkel alátámasztva. Így folyamatosan bővült a *brain drain*hez kapcsolódó kifejezések palettája: *human capital/human resources in science and technology, highly qualified és skilled migration, brain gain, brain exchange, brain waste, brain circulation* (Csanády–Személyi 2006).

tül (a Vajdaság esetében: Módszertani Központ, Agora Iroda Szabadka, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium) a kisebbség igényeit mérlegelve döntenek arról, hogy kik és milyen szakirányon folytathatják tanulmányaikat állami ösztöndíjasként magyarországi felsőoktatási intézményekben. Cél volt a hiányszakmák pótlása, illetve a magyar nyelven nem elérhető képzések támogatása. Így a magyar ösztöndíjpolitikának köszönhetően (Márton Áron ösztöndíj- és szakkollégium-rendszer, NEI – Nemzeti Előkészítő Intézet és nulladik évfolyam, az „A/3-as ösztöndíj”, „miniszteri ösztöndíj”, továbbá az egyetemek normatívkiegészítő támogatásai által) a legjobb eredményeket felmutató fiatalok Magyarországon folytathatták tanulmányaikat, az országos egységes felvételin szerzett pontszámok alapján. Napjainkban a magyar felsőoktatást még mindig vonzóvá teszi, hogy a vajdasági diákokat az otthoni érettségi pontok alapján veszik fel, míg Szerbiában (több esetben) szerb nyelven kellene felvételi vizsgát tenniük. Lényegében ezzel is magyarázható a vajdasági hallgatók tömeges és egyre növekvő részaránya a magyar felsőoktatásban. Az adatokból kirajzolódó jelenségek és folyamatok alátámasztásához néhány Magyarországon tanuló, illetve oklevelet szerző fiatallal készített interjút elemzünk a tanulmány további részében.⁹

A támogatáspolitikai kötelmi eszközök számító ösztöndíjszerződések arra kötelezték az ösztöndíjasokat, hogy tanulmányaik befejeztével térjenek majd haza, mivel a magyar támogatáspolitikai deklarált szándéka a szülőföldön történő boldogulás volt. Kettős szorítást mutat be Epare (2008) a támogatás- és ösztöndíjpolitika vonatkozásában: folyamatos támogatásmegvonás a „látogat megőrzése” mellett (amelyben a határon túli hallgatók „koloncnak” érzik magukat), másrészt a csökkenő diáklétszámot próbálják a felsőoktatási intézmények ellensúlyozni a szomszédos országokból érkező magyar hallgatók toborzásával (Epare 2008:15. o.), amelyben ők „demográfiai pótlékként” jelennek meg (Erdi–Papp 2006:38. o.). Egy pécsi (zentai) geográfus az „önmegsemmisítő” jelzővel illeti ezt a szerződést¹⁰, amelyet valójában senki sem tartott be, kötelmi kényszerként senki sem tért haza szülőföldjére. Így álságos elvárás az, hogy hazatérve a vajdasági magyar elit oszlopos tagját képviselheti bárki is, aki Magyarországon tanult. A potenciális visszatérők pedig a vajdasági munkaerő-piaci érvényesülés sikertelenségeit elkerülve, sok esetben maradni kényszerülnek Magyarországon. Az interjúalany véleménye szerint „fogy a magyarság”, és így „az értelmesebbjeit lehetett idevonzani”.

A pénz egyértelműen motiváló tényező volt minden hallgató esetében. Egy példa: a fentiekben említett geográfust három helyre vették fel, egy időben Újvidékre, Szegedre és Pécsre, majd Pécsre esett a választása, mert ott kínáltak ösztöndíjat (a magyar állam). Egy másik Budapesten dolgozó (adai) közgazdász Pécsen kapott tandíjfizetési kötelezett-

⁹ A magyarországi mélyinterjúk készítésében Dr. Váradi M. Mónika, Rác Katalin, Eröss Ágnes és Dr. Tátrai Patrik kutatók vettek részt, míg a Szerbiában készült interjúkat Szügyi Éva és Takács Zoltán rögzítették egy nemzetközi projekt keretein belül („Integrating (Trans-)National Migrants in Transition States (TRANSMIG) 2009–2012”). A kutatás során szociológiai mélyinterjúk készültek 21–38 év közötti egyetemi, illetve főiskolai hallgatóval, diplomással, 2010-ben és 2011-ben. Az alanyok kiválasztása véletlenszerű volt. Az alanyok területi megoszlása származási hely (települések) szerint: Ada, Zenta, Magyarkanizsa, Szabadka, Óbecse, Topolya, Zombor, Szenttamás. Továbbá Magyarországon a tanulási célú migrációban érintett települések: Szeged, Pécs, Dunaiújváros, Budapest, Gödöllő voltak.

¹⁰ Epare (2008) szerződésben írott kötelezettségek betartásának hiányosságára, a „szabálytörés” mindennapjaira hívja fel a figyelmet, amelyben az ösztöndíj-támogatás az „önmegvalósítás eszköze” az egyén szempontjából, viszont a támogatáspolitikai tervezetének meghiúsulása is egyben, ugyanis a hallgatók nem fognak (vagy csak kevesen) hazatérni, vagy a „szülőföldjüket direkt módon segíteni” (Epare 2008: 26–28. o.)

ség alóli felmentést. A Márton Áron Szakkollégium-hálózat¹¹ pedig rövid idő alatt a határon túli egyetemisták elszállásolásában és szakkollégiumi ellátásában (kiegészítő oktatás, plusz órák), felzárkóztatásában játszott kulcsfontosságú szerepet. A háborús években „*a biztonságot*” jelentette a kollégium. A megkérdezettek többen kifogásolták és negatívumként említették, hogy a „*gettósodás*” folyamatait idézte elő ez az intézményi megoldás, „*egy belsőleg ugyan erős és összetartó, de kifelé irányuló kapcsolataiban gyenge határon túli közösség*” formálódását, izolálódását eredményezte.¹² Több megkérdezett is emlegeti a „*mártonos*” kollégákat, akik szintén Magyarországon maradtak, az országban keresik érvényesülésüket. Ugyanígy páran az egykori „*gimis*” barátokat emlegetik, akik mind Magyarországon vannak. Epare (2008:28. o.) kutatásai alapján (MÁSZ-ösztöndíjasok körében végzett felmérés) az ösztöndíjasok fele „*élne szívesebben szülőföldjén, azonban kevesebb, mint negyedük lát erre esélyt*”; az ösztöndíjasok háromnegyede szerint pedig több esélyük van Magyarországon munkához jutni.

Továbbá az a tény is bizonyítást nyert Epare (2008:19. o.) kutatásában, hogy a vajdasági magyar nyelvű felsőoktatási intézményhálózat hiányában a vajdasági hallgatók 60,9%-a lemondana a támogatásról, az ösztöndíjtanács által támogatott szakról, mert fontosabb számukra, hogy szélesebb magyarországi szak és intézményi kínálatból válogathatnak. Tehát a magyar állam ösztöndíjszerződésekkkel, különböző állampolgársági megszorításokkal nem tudta és nem tudja megállítani a magyarországi letelepedés szándékát és motivációit a fiatal diplomások körében, az elmúlt időszakban.

A magyarországi tanulmányi migráció két évtizede – személyi és közösségi vonatkozásban

Az elmúlt két évtizedben a vajdasági fiatalok magyarországi tanulmányaik megkezdése mellett szóló döntésekben a változó politikai (és biztonsági kérdések: délszláv háborúk, katonakötelezettség, embargó, NATO-bombázás), gazdasági körülmények (Magyarország EU-csatlakozása, Szerbia kedvezőtlen gazdasági helyzete) és az egyén társadalmi mobilitási-egzisztenciális lehetősége befolyásolták. Mindezen tényezők mellett a Magyarországon tanuló, diplomát szerző hallgatók érvelése között sokszor szerepel, hogy bizonyos képzés (például logopédia, marketing menedzserképző, gyógytornász vagy villamosmérnöki) „*csak Belgrádban van*”, vagy „*csak szerb nyelven*” tanulható, viszont

¹¹ Epare (2008:10. o.) a MÁSZ-t „*a magyar állam '90-es évek óta formálódó, folyamatosan átalakuló magyarságpolitikájának egyik alapintézményeként*” emeli ki. Kutatásunk során a szegedi MÁSZ kollégiumot is felkerestük, tekintettel Szeged felsőoktatásban betöltött szerepére a vajdasági hallgatók esetében. A szegedi kollégium 2000-ben nyílt meg. Itt lakik a legtöbb határon túli vajdasági magyar hallgató (165 személy közül 152 vajdasági). Kanyári József igazgató a szakkollégiumi tevékenységről, programokról számol be (a beszélgetést Dr. Váradi M. Mónika és Eröss Ágnes készítették). Felzárkóztató órákat tartanak: „*az Európai Unió intézménye*”, „*kulturális identitás*”, „*kelet-közép-európai államok a XX. századtól*”, „*konfliktuskezelés-tréning*” témakörökben. Beszámol a szerb nyelvórákkal kapcsolatos próbálkozásokról is, amelyet beszüntettek, mert nem volt rá érdeklődő (angolra 35-en, szerbre hárman jelentkeztek). Színházjegyeket, kiállításbelépőket kapnak a szakkollégisták, közös kirándulásokon vehetnek részt (Erdély, Pécs). Sportolásra is ad a kollégium lehetőséget: uszodabérlet, terembérlet. Szabadkán ennek nincs hagyománya a magyar hallgatók körében, viszont egy ilyen kollégium nagyban emelné a hallgatói színvonalat.

¹² Epare (2008:11. o.) értelmezésében a MÁSZ segít megvédeni a határon túli hallgatókat a magyarországi diákokkal való „*ütközéstől*”, „*védelmet*” biztosít, ugyanakkor lassítja az alkalmazkodást.

ők „*saját anyanyelvükön szerettek volna tanulni*” és oklevelet szerezni, „*minőségi, színvonalas oktatás keretein belül*”, színes kínálat mellett. A környezetnyelvvvel kapcsolatos problémákat több esetben is hangsúlyozzák a fiatalok, másrészt a szakmaelsajátítás miatt (is) egyszerűbb anyanyelven tanulni. Jellemző továbbá a szülők, testvérek támogatói hálózata, a már meglévő kapcsolatokon keresztüli intézményválasztás, a „*fizikai közelség*” (Szegedi Tudományegyetem) szempontja, illetve a már az előző fejezetben említett, magyarországi oktatás- és támogatáspolitikai, valamint a vajdasági magyar elitképzés támogató rendszerei – ösztöndíjak, kollégium megléte.

Empirikus kutatásunkkal bizonyítást nyer: a magyar támogatás- és ösztöndíjpolitika deklarált célja – a szülőföldön való boldogulás – az esetek döntő többségében az egyéni érdek (egyéni haszon) alá rendelődik. Magyarországon szerzett oklevéllel – az Európai Unió országainak munkaerőpiacán – jobb elhelyezkedési esélyeket remélnek a fiatalok, a szülőföldön viszont (a visszatérés esélyét is latolgatva) munkaerő-piaci integrációs problémákkal, a környezetnyelv (szerb) ismeretének hiányával, valamint a honosítási folyamatok hazatérést ellehetetlenítő, bürokratikus folyamataival szembesülnek. A szerb gazdaság fejlettségi szintje, továbbá a kisebbségi lét problémái negatívan befolyásolják a fiatalok jövőképét. Sokuk számára evidens, hogy egyetemi tanulmányaikat követően Magyarországon próbálkoznak. Annak ellenére, hogy a magyarországi diplomázást követő aktív munkakeresés időszakában a fiatalok többször (3-4 alkalom) is váltottak munkát, nem a szakmájukban helyezkedtek el, és továbbra sem találnak megfelelő munkát, mégis Magyarország fejlett városaiban tervezik jövőjüket (Budapestet és Szegedet emelték ki).

¹³ Az interjúalanyokkal készített beszélgetésekben egyértelművé válik, hogy diplomával

13 A pécsi (zentai) okleveles geográfus vállalkozott, elektrotechnikai üzletet működtetett, de tolmásként is dolgozott a Mol Zrt.-nél és boszniai, montenegrói bányászati cégeknél, színpad és hangosítás szereléseken, lakáskassza ügynökként. Az úszómesterként gyógyfürdőben dolgozó szintén pécsi (zombori) gyógytornász volt üzletkötő T Mobilnál, hétfévi hangtechnikai szerelő-kisegítő, McDonald's-os alkalmazott. A szegedi (zentai) agrármérnök-vidékfejlesztő pályázatirással, alapítványi munkákkal, majd vidékfejlesztési projekt-megbízotti feladatokkal foglalkozott, míg kertészmérnök férje ingatlanközvetítőként egy német cég kelet-közép európai képviselőjében alkalmazottként, nonprofit-alapítványi szervezetnél (is) dolgozott az elmúlt néhány évben. A budapesti (topolyai) marketingmenedzser-eladóművész nő céget alapított (online marketing- és közvetítő vállalkozást), hogy erősítse a magyar és szerb cégek között a kapcsolatfelvételt, versmondásból és zenélésből élt, X-faktorban próbálta ki magát, majd öt évre külföldre távozott (Amerika, Új-Zéland). A visszatérést követően, egy év leforgása alatt 15 együttesel dolgozott mint énekes, időközben pedig a külföldön szerzett pénz kamataiból, racionális befektetéseiből éli mindennapjait megfelelő magyar médiás munkára várva. Jellemzően többen alkalmi munkákból éltek (geográfus, szociológus), és nehezen találnak megfelelő és stabil, végzettségüknek megfelelő munkát. A szintén Budapesten élő (adai) villamosmérnök esetében sem volt szándékos az áttelepülés. A fővárosban fejezte az egyetemet, ott kapott munkát, három éve dolgozik ugyanazon a munkahelyen, szakmailag és anyagilag is elégedett, tud fejlődni, szakmai tapasztalatokat gyűjteni. Ugyanez jellemző Pécsen végzett (Adáról elszármazott) Budapesten dolgozó közgazdász fiatalemberre is annak ellenére, hogy ő öt év alatt háromszor váltott munkát. Két interjúalany doktoranduszként folytatja tanulmányait (geográfus, közgazdász), és elégedettek a munkájukkal, életükkel Magyarországon. Viszont ha mégis elmennének, akkor semmiképp sem Szerbiába mennének vissza. Ha időközben családalapításra is sor került (az esetek többségében magyarországi a házastárs vagy partner), akkor ezzel lényegében le is zárult a korábban még nyílt távlatként taglalt „*hazatérés Szerbiába?*” kérdése.

hazatérni bizony nem könnyű.¹⁴ Így óriási kettősség jelenik meg: azok a diplomák, amelyek Magyarországon nem hoznak érdemi munkaerő-piaci érvényesülést, a Vajdaságban hiányszakmák (a magyar támogatáspolitikai elsődleges célja lett volna ezen hiányosságok pótlása). Viszont Magyarországon tanulva, tanulmányaik befejezését követően a vajdasági magyar fiatalok nem tudnak (és nehezen hoznak áldozatot) a szerbiai munkaerőpiacon felzárkózni, integrálódni (környezet nyelv hiánya, szerbiai kisebbségi társadalomgazdasági perspektívák és a személyes-szakmai fejlődés hiánya stb.). A fiatalok egy „szűrővel” is társítják ezt a helyzetet, amelyben csak a jobbak, kitartóbbak, innovatívabbak, „nem középszerűek” maradnak fenn, ami persze a küldő ország/régió számára sajnálatos tény, és az agyelszívás visszafordíthatatlan folyamatként kezelendő.

Bízható tény, hogy a diploma megszerzését követően többen egyszer vagy többször is visszatértek a szülőföldjükre, a két ország között mozogva keresték a jobb megélhetési lehetőségeket, s ha megtelepedtek is Magyarországon, nem tekintik feltétlenül véglegesnek döntésüket (Erőss et al. 2011:10–11. o.).

Koncentrált intézményfejlesztési megoldások a vajdasági magyarok tanulmányi migrációjának csökkentése céljából

Tényként kell elfogadni, hogy az agyelszívással a felzárkózó országok (így Szerbia is) a jövőben is szembesülni fognak. A cél a spontán folyamatokba való beavatkozás a folyamatos kivándorlás/elitvesztés megfékezése érdekében. A *brain drain* vajdasági magyar viszonylatban öngerjesztő folyamat, amely tanulmányi célú migrációval kezdődik. Ebben a magyar állam különböző intézményei¹⁵ a vajdasági bizottságokkal¹⁶ egyeztetve támogatást biztosítanak a fiatalok számára a Magyarországon való tanulás feltételeinek megteremtésével. Azonban, ha a fiatalok visszatérése kérdéses, akkor ez sem a küldő, sem a fogadó ország számára nem jelenthet hosszú távú hasznot és (csak) egy „kisebbségi elitlefejező” politika generálását eredményezi. Ezért a vajdasági magyar elitformáló és elitmegtartó „intézmény- és hálózatfejlesztési politika” más, a kisebbségi közeg szempontjából konstruktívabb és racionálisabb megoldásaira van szükség.

14 Logopédus-gyógytárgypedagógus hiányszakma a Vajdaságban, nagy szükség van az iskolákban ilyen szakemberekre, mégis a szegedi (zentai) fiatal egyetemi hallgató, „*ha úgy sikerül*”, marad inkább Magyarországon. A Pécsen végzett (zentai) okleveles geográfus ösztöndíjas tanuló volt, de ma már látja, hogy diplomája nem piacképes (Magyarországban gondolkodva, viszont a Vajdaságban hiányszakma). A Budapesten élő (topolyai) szociológus több alkalmi munkát követően tapasztalta meg ugyanezt a tényt Magyarországon. A Pécsen letelepedett (zombori) főiskolai végzettségű gyógytornász sem tartja Magyarországon piacképesnek diplomáját (úszómesteri átképzéssel dolgozik), viszont haza mégsem menne annak ellenére, hogy szakmájában vélhetőleg hamarabb elhelyezkedhetne. Katonai civil szolgálaton egy otthoni kórházban dolgozott, látta a korrupt rendszert, látta a kilátástalanságot, a tehetetlenséget, és nem is szerette volna diplomáját honosítani. A Budapesten élő (topolyai származású) topolyai médiában elhelyezkedő fiatal hölgy is csak néhány hónapig dolgozott a helyi tévénél, inkább visszatelepült Budapestre, és előadó művészzel próbálkozik, óceánjáró hajókra készít zenekarokkal pályázati anyagot, színészként próbálkozik stb. Kerüli a szűkös, kisléptékű, problémákkal terhes, valódi perspektívákkal nem kecsegetető vajdasági „világot”. A szegedi (magyarokanizsai) fogszakorvos szakmai gyakorlatra ment haza, de sem Szabadkán, sem Magyarokanizsán nem bíztatták munkahellyel, így visszament Szegedre. Szeged jelenti a „*biztos pontot*” az életében. A privátrendelőben, ahol dolgozik jók a gépek, jók az eszközök, szép munkákat lehet készíteni, míg otthon hiányos és elavult a felszerelés.

15 „Márton Áron” ösztöndíj, NEI – Nemzeti Előkészítő Intézet (nulladik év), „A3-as ösztöndíj”, továbbá az egyetem normatív (kiegészítő) támogatása.

16 Módszertani Központ, Agora Iroda Szabadka, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium

A Magyar Nemzeti Tanács (MNT) elnökével és felsőoktatási hivatalnokával készített interjúkból¹⁷ egyértelmű az MNT törekvése: biztosítani a magyarok minél magasabb iskolázottságát, képzését, elhelyezkedését, szülőföldön való boldogulását. Szeretnék a külföldön, illetve szülőföldön tanulás mentén meghúzódó dilemmát feloldani. Az érvek között szerepel: a hazatérés minimális, ezért itthon kell az alapképzést, első diplomát megszerezni, szerbül meg kell tanulni (ami többletmunkát igényel, nehézséget jelent, de a szerb nyelvi kompetencia óriási előny, egyben munkavállalási feltétel is). Az MNT elnökének véleménye szerint az Újvidéki Egyetem karain garantált az a szintű oktatás és minőség, ami legtöbb magyarországi egyetemen biztosított, tehát ezért nem kell külföldre menni. „Az, aki Magyarországon tanul, gyakran megfelel annak, hogy sok szempontból felégeti maga mögött az itthoni munkavállalás lehetőségét (...)” (Korhecz 2012). A fiatalok azzal nem zárják el magukat a lehetőségtől, hogy a vajdasági alapképzés után Ph.D. képzést vagy bármilyen mesterképzést Magyarországon folytassanak. Az MNT a sikeres felvételt követően egyrészt az anyagi támogatást (120-150 euró havi ösztöndíj), másrészt mentorálási, majd elhelyezkedési segítséget nyújt a fiataloknak. Az MNT komplex ösztöndíjprogramjában azokat az elsőéveseket támogatja, akik szerbiai karokra iratkoznak (és hiányszakmákat képviselnek az MNT Felsőoktatási és Tudományügyi Bizottságának döntése alapján), vagy felsőbb éves hallgatók, akik „demonstrátori” szerepben feladatként az elsőéves hallgatók sikeres beilleszkedéséért tartoznak felelősséggel. Ez a támogatás a Bethlen Gábor Alap segítségével valósul meg projektfinanszírozáson keresztül.

Az MNT adatbázisok és honlap formájában vezeti az egyetemi hallgatókat (ösztöndíjasok). Tervek között szerepel a Magyarországon diplomázottak felkutatása. Korhecz (2009) az „*élhetetlen Szülőföld-képzetet*” szeretné elosztatni az emigránsokban, akik előtt egykori otthonukban új lehetőségek nyílhatnak meg (hasonlóan Grečić 2001 és Gredelj 2006 tanulmányában). Csanády és szerzőtársai (2008) elfogadható megoldásoknak a diaszpóra-politika intézkedéseit tekintik az agyelszívással szemben: szakmai kapcsolatok elmélyítése, „a legjobbak hazacsábítása” és integrációjuk segítése, mobilitásportál és adatbázis működtetése (Grečić (2001) megoldási alternatívái: *return option*, *diaspora option*, *diaspora network*) révén. Minden (így a vajdasági magyar közösség) – a kivándorlás problémájával küzdő – társadalom célja a kivándoroltak tudásának hazai hasznosítása, a kivándorlás erőforrásként történő kezelése. A temporális és cirkuláris migráció mindenképp egy előrehaladottabb és sikeresebb migrációs modell, amelyben kompenzálhatóvá válnak a befogadó és kibocsátó országok (régión) veszteségei/nyereségei (szezonális vagy projektmunka vs. munkanélküliség, tudás és tapasztalatcsere vs. informátlanság és inkompetencia, életszínvonal és fizetés vs. anyagi kilátástalanság) (Zeugin–Dok 2007). Az „*agy cirkuláció (brain circulation)*” a humántőke visszatérésben, hiányának devalválásában fog fontos szerepet vállalni a jövőben a globális, transznacionális és diaszpóra-hálózatok esetében (Conway–Potter 2009), ahol a folyamatos mozgás, újramozgás, cirkuláció esélye és lehetősége nyitott (Illés–Kincses 2009) az egyén és a közösség számára egyaránt. Az MNT internetes bemutatkozásán¹⁸ mindenki regisztrál egy

17 Ifj. Dr. Korhecz Tamással, az MNT elnökével és Rumenyákovity Melindával, az MNT felsőoktatással, civilszférával és ifjúsági ügyekkel megbízott hivatalnokával készült interjúk (az interjúkat Takács Zoltán készítette 2012 májusában).

18 <http://konnektor.mntosztondij.org.rs> (2012.12.05.)

portfólióval (E-portfólió), majd az MNT feladata lesz a munkahelyek közvetítése és a szülőföldre történő hazatérés segítése.¹⁹

A szerb nyelv felzárkóztató oktatása is szervezeten történik. A negyedikes középis-kolások 80 órás tanfolyamon vesznek részt, majd Újvidéken egy hetes szakmai gyakorla-ton.²⁰ Az MNT folyamatosan tartja a kapcsolatot a középiskolákkal, lekérdezéseket végez a diákok körében (mire volna szükség, milyen iskolaválasztási preferenciáik vannak a fiataloknak, vagy az előbb említett szerb nyelv stb.), tájékoztatja a fiatalokat a felsőokta-tási intézményekről, a felvételi követelményekről.

Az MNT további feladata, hogy a felsőoktatási bizottságon keresztül (valamint sze-mélyes kapcsolatokon keresztül) fejlessze a határon átívelő együttműködések (például kettős diplomakiadás: Óbudai Egyetem és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, infor-matikai mérnök tanár, vagy ezt megelőzően média-és rendezvényszervezés). Egy adott helyre (esetünkben az Észak-Vajdaság régió Szabadka központtal) irányított, koncentrált intézményfejlesztés tapasztalata szerint képes helyben tartani a tömegeket. A hallgatók számára elérhető szélesebb oktatási kínálat elősegíti, hogy ne kényszerüljenek rá a tanu-lási migrációra (Keller 2008). A kihelyezett képzések, intézményi integrációk, esélyki-egyenlítő anyanyelvű felsőoktatási fejlesztések (Kozma 2005, Gábrity Molnár 2005, Csete et al. 2010, Papp 2010) által képviselt *ún. nemzetépítési és társadalmi-kulturális fejlesztések* (Nation Building, Social/Cultural Development) segíthetnek magyar nyelven elérhető minőségi felsőoktatás biztosításában a határon túli régió(k)ban.

Ezzel szemben az eddig ellentmondásos magyarországi oktatási támogatáspolitiká (,nemzetmentés?) eredményeként a szülőföldön maradás paradigmája egyre intenzívebb tanulmányi célú migrációval cserélődött fel (Csete et al. 2010, Eröss et al. 2011, Illés 2012).

Az eddigi szabályozás folytán a Magyarországon tanuló (szomszédos országokból származó) egyetemi hallgatók mintegy 50%-a nem tér vissza szülőföldjére (Gödri 2005), így a tanulás, illetve a továbbtanulás valóban egy migrációs csatorna, amely a letelepedés előkészítő szakaszaként is értelmezhető (Fercsik 2008), esetleges ugródeszka lehet Nyu-gat-Európa felé. Takács (2012) tanulmányában a szerb–magyar határregió felsőoktatási intézményei közötti együttműködések lehetőségét hangsúlyozza (Pécs, Baja, Kecskemét, Szeged, a felsőoktatás és kutatás területén mutatott együttműködési motivációjának, tapasztalatának mozgósításával, Szabadka felsőoktatásának fejlesztésére, minőségi javítására koncentrálna), amelyből a vajdasági magyar (és nem kizárólag magyar) felsőoktatás profi-tálhatna, csökkentve a tanulmányi célú migráció és potenciális emigráció veszélyét.

Következtetések

A vajdasági fiatalok az elmúlt húsz évben tömegesen kezdték meg főiskolai/egyetemi tanulmányaikat Magyarországon – „egy idegen országban”. A háborús helyzet, a politi-kai és társadalmi bizonytalanság időszakának elmúlásával, a külföldön tanulás jelensége

¹⁹ A cégek (nagyobbak: OTP, Vajdaság Erdők, Extraform és kisebb vállalkozók) felkeresése folyamatosan történik. Már volt számos felkérés, például tanárok bánáti településeken azonnal kaphatnak munkát.

²⁰ A hivatalnok elmondása szerint általánosságban mégis az érdektelenség és a komolytalanság jellemző a fiatalokra (a harmadikosoknak meghirdetett képzésre mindössze 30-an jelentkeztek, viszont előző kérdőíves felmérés alapján 600 ember szeretett volna ilyen képzésen részt venni).

és növekvő tendenciája továbbra sem fulladt ki. A tanulási célú migráció jelentős és mindennapi jelenség a határrégióban (tipikus példa Szeged–Szabadka reláció) és általában a vajdasági fiatalok körében. A legvonzóbb egyetemi központok között első helyen Szeged, Budapest és Pécs szerepel, míg a legnagyobb kibocsátó települések Szabadka, Magyarkanizsa és Zenta. A vajdasági magyar fiatalok szakválasztását döntően az anyanyelven történő tanulás lehetősége befolyásolja, ezt az anyagi okok követik (ösztöndíj, tandíj, útiköltség, távolság stb.). A számadatok alapján fontos megjegyezni, hogy a földrajzi közelségnek meghatározó szerepe van a vajdasági hallgatók magyarországi intézményválasztásában: a Szegedi Tudományegyetem és a BCE kihelyezett képzése is fontos célpont a tanulók számára. Magyarországon tanulva azonban, a vajdasági magyar fiatalok nem tudnak (és nehezen hoznak áldozatot) a szerbiai munkaerőpiac igényeihez alkalmazkodni, szerbül megtanulni, okleveleket honosítani.

A vajdasági magyar kisebbségi közösség az agyelszívás problémájával találja szemben magát, amikor – az elmúlt 20 évben gyakran és kiegyensúlyozatlanul váltakozó támogatás- és ösztöndíjpolitikájának köszönhetően – a Magyarországon tanuló és csak kis számban hazatérő értelmiségi elitről szeretne számot vetni. Az eddigi támogatás- és ösztöndíjpolitika ugyanis egyértelmű *pull* tényezőként hatott, a migrációt és a végleges letelepedést serkentve, a szülőföldre történő visszatérést nem elégségesen ösztönözve. Kutatásunkkal bizonyítást nyer: a magyar támogatás- és ösztöndíjpolitika deklarált célja – a szülőföldön való boldogulás – az esetek döntő többségében az egyéni érdek (egyéni haszon) alá rendelődik. Ugyanakkor óriási kettősség jelenik meg: azok a diplomák, amelyek Magyarországon nem hoznak érdemi munkaerő-piaci érvényesülést, azok a Vajdaságban hiányszakmák (és elsősorban a küldő régió kisebbségi közege tudná megfelelőképpen, munkaerő-piaci érvényesülést biztosítva hasznosítani). Magyarországon tanulva a vajdasági magyar fiatalok nem tudnak (és nehezen hoznak áldozatot) a szerbiai munkaerőpiac igényeihez alkalmazkodni, szerbül megtanulni, okleveleket honosítani annak ellenére sem, hogy sok esetben a Vajdaságban nyilvántartott hiányszakmák képviselőiről van szó.

A Magyar Nemzeti Tanács komplex ösztöndíjprogramjának köszönhetően a 2011/2012-es tanévben a szerbiai karokra iratkozó, hiányszakmákat képviselő elsőéves hallgatók és felsőbb éves demonstrátorok ösztöndíjaztatása történt meg. Így az eddigi magyarországi támogatás- és ösztöndíjpolitika ellentétes irányú megnyilvánulásának lehetünk szemtanúi. Egyértelmű az MNT törekvése: biztosítani a magyarok minél magasabb iskolázottságát, képzését, szerb nyelvtudását, elhelyezkedését, szülőföldön való boldogulását. Az MNT szeretné a Magyarországon tanulás – a kisebbségi közösség szempontjából konstruktívabb – alternatíváját megteremteni azzal, hogy a fiatalok Szerbiában megkezdett tanulmányait támogatja. Ezekre a programokra ráépülve a szerb-magyar határrégió felsőoktatási intézményeinek együttműködésével, az intézményi kapacitások fejlesztésével (megfelelő innovatív, határon átívelő oktatási programok és tudományszervezés, kettős fokozatszerzési programok, ágazati campus, kihelyezett képzések, majd későbbi önálló egyetemalapítás), megteremtődnek a szülőföldön tanulás feltételei. Ez mindenképpen stabilizálni fogja a nemzeti közösség megmaradását Szerbiában.

IRODALOM

- CESS (2012): *Socioekonomski indikatori za okruge u AP Vojvodini*. Agencija za ravnomerni regionalni razvoj AP Vojvodine. Novi Sad.
- Conway, D. – Potter, B.R. (2009): Return of the Next Generations: Transnational Migration and Development in the 21st Century. In: Conway, D. – Potter, B.R. (szerk.): *Return Migration of the Next Generations. 21st Century Transnational Mobility*. pp. 1–16. Ashgate, Padstow.
- Csanády Márton – Személyi László (2006): Brain Drain. Közelkép a diplomás magyarokról. *Századvég Reper-tórium* 41: 79–122. <http://www.szazadvég.hu/files/kiadoarchivum/szemelyi41.pdf> (letöltve: 2013. január)
- Csanády Márton Tamás – Kmetty Zoltán – Kucsera Tamás Gergely – Személyi László – Tarján Gergely (2008): A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta. *Magyar Tudomány* 169 (5): 603–616.
- Csete Örs (2006): Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására. *Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom*. 17. (1): 3–18.
- Csete Örs – Papp Z. Attila – Setényi János (2010) Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században. Konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Tanulmánykötet*. pp. 125–165. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest.
- Epare Christian (2008): A nemzet peremén. Külhoni magyar ösztöndíjasok a fővárosban. In: Szarka László – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. pp. 10–29. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest.
- Erdei Itala – Papp Z. Attila (2006): Közös pontok és konfliktusok a Magyariskola Program fogadtatásában. *Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom* 17 (1): 19–43.
- Eröss Ágnes – Filep Béla – Rácz Katalin – Váradai Mónika Mária – Wastl-Walter Doris (2011): Tanulmányi célú migráció, migráns élethelyzetek: vajdasági diákok Magyarországon. *Tér és Társadalom* 25 (4): 3–19.
- Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó. (2010): Hazatérő idegenek. Az etnikai migráció formái, okai és hatásai a Kárpát-medencében. <http://www.mtaki.hu/data/files/64.pdf> (letöltve: 2013. január)
- Fercsik Rita (2008): “Szülőföldről a hazába – és vissza?”. In: Szarka László – Kötél Emőke. (szerk.) *Határhely-zetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. pp. 124–138. Bal-lassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest.
- Gábrityné Molnár Irén (2001): A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In: Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. pp. 115–161. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka.
- Gábrityné Molnár Irén (2003a): Az értelmiségpótlás körülményei. In: Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Kisebbségi létjelenségek*. pp. 287–329. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Sza-badka.
- Gábrityné Molnár Irén (2003b): Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban. *A vajdasági magyar felsőokta-tási konferencia publikációs anyaga*. Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka.
- Gábrityné Molnár Irén (2005): Magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása Vajdaságban. In: Kontra Miklós (szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tankönyvpolitika*. pp. 211–228. Forum, Somorja – Dunaszerdahely.
- Gábrityné Molnár Irén (2006a): A vajdasági magyar felsőoktatás szerveződése. In: Juhász Erika (szerk.): *Régió és oktatás*. pp. 105–113. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen.
- Gábrityné Molnár Irén (2006b): Migrációs folyamatok. In: Gábrityné Molnár Irén – Ricz András (szerk.): *Kistérség-ek életerege – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. pp. 69–72. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka.
- Gábrityné Molnár Irén (2007): Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei. In: Mandel Kinga – Csata Zsombor (szerk.): *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében*. pp. 132–172. Apáczai Köz-alapítvány: http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarjelentes.pdf (letöltve: 2013. január)
- Gábrityné Molnár Irén (2008a): *Oktatásunk láttelepe*. Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Újvidék – Szabadka.

- Gábrity Molnár Irén (2008b): Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. *Közép-Európai Közlemények*. 1 (2):74–85.
- Gábrity Molnár Irén (2008c): A szerbiai emigráció fél évszázada. „Határtalan határok” jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Dobogókő. <http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf> (letöltve: 2013. január)
- Grečić V. (2001): Migracije sa prostora SR Jugoslavije od početka 90-tih godina XX veka. *Ekonomski anali*. 44.(153–154): 57–84.
- Gredelj S. (2006): Virtuálni povratok „čtvrte“ i „pete“ generacije migranata. *Filozofija i društvo*. 29: 77–88..
- Gödrí Irén (2004): Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón. *Erdélyi Társadalom*, 2 (1): 37–54.
- Gödrí Irén (2005): A bevándorlók migrációs céljai, motivációi és ezek makro- és mikrostrukturális háttere. Gödrí Irén – Tóth Pál Péter (szerk.): *Bevándorlás és beilleszkedés*. pp. 69–131. KSH NKI Kutatási Jelentések 80. Budapest.
- Illés Sándor (2011): International circular migration – brain circulation. In: Gellérné Lukács É. – Ács V. (szerk.): *Third-country national researchers' integration in Hungary*. pp. 128–139. Handbook and conference report. Tullius Publisher, Budapest.
- Illés Sándor (2012): Összefoglalás, ajánlások a nemzetközi migrációs politikát formálók részére. In: Kincses Áron (szerk.): *Szerb állampolgárok Magyarországon*. pp. 178–191. Printpix, Budapest.,
- Illés Sándor – Kincses Áron (2009): Migráció és cirkuláció. *Statistikai Szemle* 87. (7–8): 729–747.
- Kádár Adrienn (2008): A „magyar-magyar agyelszívás” jelensége. In: Szarka László – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. pp. 166–179. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest.
- Keller Magdolna (2008): Lokális kötődés és tanulmányi célú migráció. *Educatio* 17 (3): 449–452.
- Kiss Tamás (2004): *Áldás, népesség? - Sorskérdés a Kárpát-medencében*. Nemzetközi tudományos konferencia, Nagyvárad és Félix-fürdő, 2004. október 1-2, <http://www.szpma.hu/node/90> (letöltve: 2013. január)
- Knight, J. (2011): Higher Education Crossing Borders. A Framework and Overview of New Developments and Issues. In: Sakamoto, R. - Chapman, D. W. (szerk.) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. pp. 16–41. Routledge, New York.
- Korhecz Tamás (2009): *Othonteremtőben a szülőföldön. Jogi és politikai esszék*. Forum, Újvidék.
- Korhecz Tamás (2012): Tanuljunk tovább, szerezzünk felsőfokú oklevelet! De hol? In: Lengyel László – Rumenjakovity Melinda (szerk.): *A Magyar Nemzeti Tanács felsőoktatási ösztöndíjprogramja*. MNT, Szabadka.
- Kozma Tamás (2005): *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. pp. 170–178. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Lengyel László (2006) (szerk.): *10 éves a kertész-mérnök-képzés Zentán 1996–2006*. Lux Color Printing, Zenta.
- Losonc Alpár (2002): A vajdasági magyar értelmiségi szerepkörrel kapcsolatos dilemmák. MTT honlap: <http://www.mtt.org.rs/publikaciok/tanulmanyok/LosoncAlparVajdasagimagyarertelmiseg2002.pdf> (letöltve: 2013. január)
- Langerné Rédei Mária (2009): *A tanulmányi célú mozgás*. Reg-Info Kft. Budapest.
- Magyar Nemzeti Tanács (2010): *Oktatásfejlesztési Stratégia 2010–2016*. Szabadka.
- Mihailović S., (2004): Oduzimanje budučnosti – Omladina Srbije u vodama tranzicije. In: Srećko M. (szerk.): *Mladi zagubljeni u tranziciji*. pp. 17–37. Centar za proučavanje alternativa, Beograd.
- Nad Imre (2006): Nekoliko obeležja migracije vojvođanske elite. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 121: 445–456.
- Papp Z. Attila (2010): A Kárpát-medencei kisebbségi magyar felsőoktatás kihívásai. *Felsőoktatási Műhely*. 3: 79–92.
- Statistikai adatbázis: Educatio Kht. Budapest, Magyarország, 2012.
- Statistikai adatbázis: KSH Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország, 2012.
- Statistikai adatbázis: APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, Vojvodina – Srbija, 2012.
- Statistikai tájékoztató. Oktatási évkönyv 2010/2011
- Szűgyi Éva – Takács Zoltán (2011): Menni vagy maradni? Esélylatolgotás szerbiai és magyarországi diplomával. In: Páger Balázs (szerk.): *Évkönyv 2011 Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola*. pp. 283–300. PTE KTK, Pécs.

- Takács Zoltán (2008): A felsőoktatás regionális dimenziói a Vajdaságban. In: Buday-Sántha Attila - Zemplényiné Bartha Júlia (szerk.) *A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve*. pp. 271–283. PTE KTK, Pécs.
- Takács Zoltán (2009): Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken. In: Kötél Emőke - Szarka László (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. pp. 289–313. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest.
- Takács Zoltán 2010: Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken (Abszolutórium dolgozat – összegzés) In: Somogyi Sándor (szerk.): *Évkönyv 2009*. pp. 61-85. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka.
- Takács Zoltán (2012): Regionális és határon átvívelő felsőoktatási intézménykapcsolatok és együttműködések Észak- Vajdaságban. *Educatio* 21 (1): 104–122..
- T. Mirnics Zsuzsanna (2001): Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In: Gábrityné Molnár Irén - Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. pp. 162–204. .Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka.
- Zeugin, B. – Geert, v.D. (2007): Brain migration – Entwicklungspotenzial für arme Länder? In: SRK. Schweizerisches Rotes Kreuz (szerk.): *Migration – ein Beitrag zur Entwicklung?* pp. 71–103. Seismo Verlag, Sozialwissenschaften und Gesellschaftsfragen, Zürich.

Kulcsszavak: migráció, tanulási célú migráció, Vajdaság, Szerbia.

Resume

Many young people of Voivodina started college or university studies in Hungary in the last twenty years. After the period of the war situation has not gone into the background of the phenomenon of studying abroad. Student migration is a relatively new phenomenon in the border region. The most attractive campuses are Szeged, Budapest and Pécs, while the largest sending settlements are Subotica, Kanjiza and Senta. The opportunities of learning in the mother tongue have a very large impact on the professional choice of Hungarians in Voivodina, following this for financial reasons (scholarships, education fees, travel costs, distance, etc). The role of Hungary and the Hungarian tertiary education has large impact on the quality of education (scholarship policy, labour market patterns, EU certificate).